

the Hollings Center
for international dialogue

Afganistan-ABD İlişkilerinin Geleceği: Kalkınma, Yatırım ve Kültürel İşbirliği Diyalog Toplantısı Raporu

Afganistan-ABD ilişkileri yeni ve belirsiz bir döneme giriyor. Birçok Amerikan siyasetçi Usama Bin Ladin'in Pakistan'da ölmesiyle moral bulup, 2014'de askeri çekilmeyi tamamlamaya odaklanmışken, ABD'nin Afganistan ile ilişkilerinin geleceğine dair net bir vizyon yok. Kesin olan tek şey ABD'nin daha düşük yoğunlukta ve maliyette bir varlık göstereceği.

ABD, Afganistan'la işbirliğinden ne bekliyor? Afganistan'da kalkınma ve özel sektörün şu anki durumu nasıl ve bu alanlardaki anlatılmamış başarı öyküleri nasıl tekrar edilebilir? İç karışıklık, ekonomik yetersizlik ve toplumsal bölünmeler karşısında Afgan kültürel mirası nasıl korunabilir?

Bu soruları yöneltmek için Hollings Center, Mayıs 2011'de *Afganistan-ABD İlişkilerinin Geleceği: Kalkınma, Özel Sektör ve Kültürel İşbirliği* isimli üç günlük bir Gelecek Nesil Diyalogu düzenledi. İstanbul'da düzenlenen diyalog, Afgan ve Amerikalı kalkınma uzmanları, uluslararası kurum ve STK çalışanları, özel sektör yöneticileri, düşünce kuruluşu temsilcileri ve hükümet danışmanlarından oluşan seçkin bir grubu bir araya getirdi.

Bu rapor, toplantıdaki ana tartışmaları özetleyerek, siyasetçilerin, kalkınma uzmanlarının ve özel sektörün, Afganistan-ABD ilişkisinin geleceği için önemli bulacağı çıkarımlar sunuyor. Diyalogun kalkınma, yatırım ve kültür oturumları boyunca yinelenen üç ana fikir şöyleydi:

Afganistan'da kalkınma hakkında ne düşünürsek düşünelim, 10 sene önce nerede olduğumuzu hatırlamalıyız. Özel arabalar, elektrik, yiyecek yoktu ve tüm sokaklar Hindistan, Pakistan ve İran mallarıyla doluydu—şimdi hayat devam ediyor.

- *Afganistan bir anlatı sorunu yaşıyor.* Uluslararası medyanın olumsuz yayınları ve kamu politikaları tartışmaları kırılma kayda değer olan ilerlemeyi geri planda bırakıyor.
- *Afganistan'da özel sektör canlı ve iyi durumda.* Kalkınma ve kültür alanlarına olağanüstü bir katkısı var.
- *ABD'nin Afganistan siyasetinde 2014'ten sonraki belirsizlik, bu kazanımları tehdit ediyor.* ABD'nin ülkeyi Taliban'a bırakacağına dair yaygın korku, Afgan ekonomisine gölge düşürüyor.

Kalkınma Yardımını Yeniden Yapılandırma

Yıllardır Afganistan üzerine düzenlenen üst düzey bağışçı konferansları, adeta kaçırılmış fırsatlar resmigeçidi oldu. Bu toplantılar, uluslararası kalkınma sektörünün neyi iyi yapıp neyi pek de iyi yapmadığını tartışmak yerine, bağışçı ülke temsilcilerinin sürdürülebilir uygulamalara değinmeksizin, uzun süre ertelenmiş girişimlerden söz ettiği üst düzey konuşmalara döndü. Bu esnada, uluslararası kalkınma yardımı, yüksek güvenlik giderlerinin maliyeti ve kalkınmaya ayrılan kaynağın %40'ının şirket karı ve danışman maaşı olarak ülke dışına çıkması gibi önemli engelleri sorgulamakta başarısız oldu.

Kalkınma yardımlarının olumlu tarafı ise, diyalog katılımcılarının da belirttiği gibi çok sayıda başarı hikâyesinin olması. Bunların birçoğu tarım sektöründe: örneğin, kazançlı soğan, patates, kuru üzüm tarımsal işletmeleri 1990'larda tahrip edilmiş sulama sistemlerinin yeniden yapılması ve ekinlerin çürümesini önlemek amacıyla tasarlanmış depolama tesislerinin kurulması sonucu yeniden canlandılar. Çiftçiler üretim fazlası soğan ve patatesleri depoladılar ve Hindistan ve Pakistan'da yaşanan kıtlıklarda bunları yurtdışına sattılar.

Sağlık sektörü de doktor ve ebe sayısındaki ciddi artış ve on yıllarca tıbbi profesyonel görmemiş eyaletlerdeki kamu sağlık programlarını içeren önemli bir gelişmeye tanık oldu. Ek olarak, bir katılımcı, uluslararası toplumun müsrif, yolsuzluğa açık ve tehlikeli bir proje uygulama alanı olarak baktığı yol yapım projelerinin Afganlar için önemli şehirler ve köyler arasındaki seyahat süresini kayda değer miktarda kısalttığından bahsetti.

Tartışma kalkınma girişimlerini yeniden yapılandırmaya dönünce, katılımcılar birçok öneride bulundular. Bazıları, Tacik elektrigiğine, Türkmen doğalgazına ve İran limanlarına ulaşımı sağlamak gibi Afganistan'ın komşularından yararlanmaya yönelik bir bölgesel kalkınma stratejisi önerdiler. Diğerleri var olan Amerikan girişimlerinin arttırılmasını önerdiler, özellikle de koalisyonun askeri ve kalkınma aktörlerinin mal ve hizmetlerini Afgan şirketlerden temin etmesini teşvik eden *Afghan First* (Önce Afgan) politikasını vurguladılar. Bir grup katılımcı gelecekteki kalkınma yardımının yatırımı ve özel sektörün büyümesini teşvik eden bir kalkınma modeline yönelmesi gerektiğini belirtti.

Büyüme ile Kriz Arasında Afganistan'da Özel Sektör

Rakamlar Afganistan hakkında pek iyi şeyler söylemiyor. Afganistan'ın 2010'daki GSYH'si 29 milyar dolardı (Kansas City'nin GSYH'sinin üçte birinden daha az) ve Dünya Bankası'na göre Afganistan iş yapma kolaylığı açısından 183 ülke arasında 167. sırada. Bu olumsuz tablonun arkasında, çelişkilerle, sürprizlerle ve çok büyük bir büyüme potansiyeliyle dolu bir özel sektörle karşılaşılıyor. Katılımcılar Afganistan'da iş yapmanın güçlükleri ve kazançlarını doğrudan kendi deneyimlerinden yola çıkarak tartıştılar.

Afganistan'da 2050'de 100 milyona ulaşması tahmin edilen hızlı büyüyen nüfusun etkisiyle yiyecek ve içecek pazarı güçlükleri kolayca aşip büyümede birinci sırada yer aldı. Sektörün umut vadetmesinin bir tecellisi Coca Cola'nın şişeleme tesisini Dubai'den Kabil'e taşıması oldu. Yiyecek ve içecek endüstrisindeki büyüme özellikle önemli çünkü bu afyon dışındaki ekinlerin yetiştirilmesini cesaretlendiriyor, Pakistan'dan ithalatın yerine geçiyor ve ülkedeki yol ve elektrik ağındaki gelişmeleri beraberinde getiriyor.

Afganistan'ın telekom ve medya sektörleri devrim niteliğinde bir değişim geçirdiler. Afgan televizyonlarında, biri komşu İran'da çok büyük bir pazar payına sahip olmak üzere, 30 kanal mevcut. Bir katılımcının dediği gibi telekom sektöründeki büyüme Afgan hükümetini uygulayıcı rolünden düzenleyici konumuna getirdi.

Katılımcılar özel sektörde güçlük yaratan etkenleri de analiz ettiler. Özel sektördeki büyümenin önemli kısmı "bağışçı sarhoşu"; yani yeniden yapılandırma fonlarının aktarıldığı alanlara konsantre oluyor ve uluslararası yardımın gelecek yıllarda kaçınılmaz olarak azalacağını göz önünde bulunduran B planları yapmıyor.

Fotoğraf: Hareketli Kabil'in üzerine çöken gölgeler

Tüm ülkede, kredi ve teminatlar yetersiz ve Afgan şirketlerin çalışmalarını peşin parayla desteklemeleri bekleniyor. Bu orta vadede büyümeyi planlamayı zorlaştırıyor, ürün kalitesini düşürüyor ve sonuç olarak birçok küçük ölçekli Afgan şirketini uluslararası kontratlardan diskalifiye ediyor. Afgan ihracat sektörü de telif hakkı ve mülkiyet haklarını korumakta büyük dezavantajlarla karşılaşılıyor. El yapımı Afgan ürünleri-tekstil ve halı gibi- genellikle kârlı Batı pazarlarında "Pakistan yapımı" etiketiyle satılıyor. Afgan iş insanları çoğunlukla pazarlama konusunda eğitimsiz. Bir katılımcı, İranlı ve Pakistanlı iş insanlarının ticaret fuarlarına gösterişli pazarlama standları ve hazır tedarik zinciri ile katılırken Afganların sadece 20 halı ile katıldığını anlattı.

Güvenlik sorunları özel sektörü olumsuz etkiliyor. Diyaloga katılan bir Afgan yönetici, güvenliği 'ulusal' ve 'operasyonel' olmak üzere iki farklı kategoriye ayırdı. İş insanları, adam kaçırma gibi operasyonel güvenlik tehlikelerini ek koruma tutarak veya konvoy içinde seyahat ederek çözerken ulusal güvenlik tehlikeleri baş edilemez zorluklar yaratıyor. Bu katılımcının belirttiği gibi "eğer ülkenin savaşa girdiğini düşünüyorsan, 2 milyon doları bir ofis inşa etmeye harcamazsın."

Bir konu hakkında fikir birliği vardı: hükümet özel sektör ile ilgili bir vizyona sahip değil ve bir yatırımcının açıkladığı gibi, "Afganistan'ı bölgesel ticaret merkezine dönüştürmek gibi klişelerin ötesinde ekonomi ile ilgili spesifik planları yok." Bu istikamet eksikliğinin olumsuz sonuçları var: öncelikle, kırılgan ekonominin ihtiyaçları ile Afganistan'ı Çin, Pakistan ve İran ürünlerinin çöplüğü haline getiren uluslararası ticaret anlaşmalarının koşulları arasında çelişkiler yaratıyor. Örneğin bir katılımcı, Çin'in geleneksel Afgan giysilerini daha ucuza ve daha hızlı yaptığına işaret etti. İkinci olarak, Kabil'deki siyasetçiler ülke için ekonomik bir vizyona sahip değilken, bu boşluğu eyalet memurları dolduruyor. Bir uzmanın belirttiği gibi bazı eyalet memurları/savaş ağaları haraççılığa, tüccarlardan koruma parası ve yasadışı vergi almak için zorbalığa başvuruyorlar. Yine de bu süreçte girişimcilik için güvenli bir alan ve ekonominin kendi eyaletlerinde nasıl gelişmesi gerektiğine dair bir vizyon yarattılar. Bu açıdan, ülkede birleşik ve istikrarlı bir yatırım iklimini teşvik etmeye çalışan kurumlar birçok düzeyde zor sorunlarla baş etmek durumunda.

Kültürün İşlevselliği

Kültürel kimlik, eğitim ve Afganistan'ın kültürel mirasının korunması da diyalog temaları arasındaydı. Afgan katılımcıların kimlik konusundaki hararetli tartışması, Amerikalı katılımcılar için hayli aydınlatıcı oldu. Bazı katılımcılar, İran, Pakistan ve Körfez ülkelerinden milyonlarca mülteci ve göçmenin geri dönmesi sonucu, ülkede sert ayrışma ve kutuplaşmalar yaşandığını ifade etti. Bir kısım katılımcı ise Afganistan kültürünün yeniden yükselişe geçtiğini, güvenlik sıkıntısı olmadığı sürece dini, etnik ve ideolojik ayrışmaların spor, müzik ve eğitim ile aşılabileceğini dile getirdi.

Eğitim konusu tartışılırken toplantıya temkinli bir iyimserlik hâkimdi. Haberlerde sıkça duyulan Taliban'ın okul yakma hikâyelerine rağmen, hem erkek hem de –daha az düzeyde olmakla birlikte- kız çocukları için ilk ve orta öğrenim alma oranları, ülke tarihinin en yüksek seviyelerinde. Liselerin verdiği yüksek mezun sayısının ise sorunlu sonuçları da yok değil; 8 milyon lise mezununun yalnızca 70 bini üniversiteye gidebiliyor. Bazı Afgan katılımcılar, müfredattaki Sünni İslam vurgusunun, Afganistan'ın 5000 yıllık İslam öncesi tarihinin öğretilmesinin önüne geçtiğini, oysa daha iyi bilindiği takdirde bu tarihin birleştirici ve bütünleştirici olabileceğini öne sürdü. Buradan hareketle Taliban'ın kültüre etkileri de tartışıldı. Bir katılımcı, ulusal bütçenin yalnızca %1'i Kültür Bakanlığı'na aktarılırken, Taliban'ın 34 eyaletin 25'inde kültür merkezleri kurarak hükümetin kültür anlayışına alternatif yaratma ve yayma arayışında olduğunu belirtti.

Katılımcılar Taliban, barış ve uzlaşma görüşmeleri ve güvenlik konularında aynı fikirde olmasalar da, Afganistan'da birçok başarılı kültürel girişim olduğu konusunda mutabık kaldılar. 2004 yılında bu yana spor sektöründe kayda değer gelişmeler yaşandı. Sporda kadınlara ayrılan para ve imkânlar sınırlı olsa da her federasyonun artık bir kadın takımı mevcut. Afgan müzik ve televizyon sektöründe de önemli bir dirilme söz konusu. Bir zamanlar sadece Hindistanlı şarkıcıların duyulabildiği Afgan radyolarında artık içeriğin %50'sini Afgan şarkıcılar oluşturuyor. Dari ve Pašto dillerinde yapılan TV programları, komşu ülkelerden ithal edilen programların yerini almaya başladı bile.

Afganlar, ABD'nin Afganistan'ı kaderine terk edeceğine inanıyor. Nitekim Başkan Obama'nın 19 Mayıs, 2011 tarihli Orta Doğu konuşması ve Birleşik Krallık Başbakanı Cameron ile ortak brifingde söyledikleri, Afganların korkularının yersiz olmadığını gösteriyor.

Bir diğer önemli konu, Afganistan'daki tarihsel mirasın, ABD ve uluslararası kaynaklı yardımlarla korunması için kaydedilen büyük ama sessiz aşamaları. Kabil'deki ulusal müze ve arkeolojik kazıların ABD hükümeti tarafından finanse edildiği belirtildi. Kabil'deki tarihi Murat Han bölgesinin bir zamanlar enkaz ve çöplük halinde olan binalarının uluslararası destekle restore edildiği anlatıldı. Bu binalar şu anda yerel el sanatları eğitimi veren Afgan kurumlar tarafından kullanılıyor.

Bir koruma uzmanı, Afganistan'daki geleneksel yapıların yerini daha modern görünümlü ancak depreme dayanıksız, ısıtma-soğutması daha maliyetli, estetikten yoksun beton binaların aldığını, bunun da komşu Pakistan'dan beton ithal etmeyi gerektirdiğini belirtti. Buna karşılık, Pakistan'a bağımlılığın azaltılması için inşaatlarda yerli malzeme kullanımını teşvik edecek girişimlerde bulunulması, bu sayede geleneksel inşaat yapma ve marangozluk yöntemlerinin yeniden canlandırılması ve Afgan mimarisinin yok olmasının önüne geçilmesi tavsiye edildi.

Bir grup katılımcı özel sektörün kültürel tanıtım için başlıca mekanizma olarak kullanılması gerektiğini söylerken, bir diğer grup ise kültürel korumanın hükümetin sorumluluğunda olduğunda ısrarcıydı. Bir katılımcı, hükümetin çıkar ilişkileri içinde kişilerin bozulabildiğinin altını çizerek, Afganlara yeteneklerini burada harcamamalarını tavsiye etti. Kültürel projelere gösterilen muazzam ilgiye rağmen birçok katılımcı, ülkede güvenlik bu derece sorunluken ve henüz devlet mekanizmaları tam oturmamışken kültür konularına öncelik verilemeyeceğinden endişe ettiğini dile getirdi.

2014'ün Gölgesinde

Diyalog katılımcıları, uluslararası toplumun hayal kırıklığı ve sabırsızlığını kabul ederken, Afganistan medyaya ve siyaset tartışmalarına yansıtılırken sivil toplum alanındaki gelişmelerin görmezden gelindiğine dikkat çektiler. Bir katılımcının belirttiği gibi "Afganistan'da kalkınma ile ilgili ne düşünürsek düşünelim, 10 yıl önceden bu yana ne kadar yol kat edildiğini görmeliyiz. O zamanlar ne özel arabalar, ne elektrik ne gıda vardı. Caddeler Hindistan, Pakistan ve İran'dan gelen mallarla doluydu. Şimdi hayat devam ediyor." Bununla birlikte birçok katılımcı bu ilerlemenin bile sürekli olmayabileceğini zira ABD'nin Afganistan'ı makûs kaderine terk edebileceğini söyledi. Gerçekten de Başkan Obama'nın 19 Mayıs 2011 tarihinde yaptığı Orta Doğu temalı konuşma ve 25 Mayıs'ta Birleşik Krallık Başbakanı Cameron ile ortak brifingde söyledikleri, Afganların kötü ihtimal senaryolarını güçlendirdi. Obama, konuşmasında Afganistan'a tek bir cümle ayırdı, onda da askerlerin çekilme takviminden bahsetti, ancak askeri varlığı sona erdikten sonra ABD'nin Afganistan ile uzun vadede nasıl bir stratejik ve ekonomik ilişkisi olacağı konusunda sessiz kaldı.

Kısa vadede ABD'nin Afganistan'daki maddi ve askeri varlığı azalacak olsa da, özel sektör ve kültürel koruma alanlarında elde edilen kazanımları devam ettirmek için ABD-Afganistan ilişkisi devam etmeli Bunun için ABD hükümeti:

- *Afganlara 2014'te onları yüzüstü bırakmayacağı konusunda güvence vermeli.* Obama Yönetimi, Afganistan'ı daha sık ziyaret etmeli ve bu ziyaretlerde özel sektör temsilcileriyle buluşmaya ağırlık vermeli.
- *Afganlar için mesleki eğitim burslarını arttırmalı.* Amerika Birleşik Devletleri, Afgan öğrencilere verdiği burslar için kriterleri daha esnek tutmalı ve Afganistan'ın işgücü piyasasının ihtiyacını daha iyi karşılayabilmek için mesleki eğitim burslarına ağırlık vermeli. Birçok katılımcının dikkat çektiği gibi, Pakistan dünyadaki en geniş çaplı Fulbright programına sahipken ve Pakistanlılar yüzlerce burs imkânından faydalanabiliyorken, Afganlara yılda yalnızca 60 burs veriliyor.
- *'Afghan First' programını yeniden canlandırmalı.* ABD inisiyatifiyle hayata geçirilen bu program özel sektöre fırsat sunmak açısından elzem olmakla birlikte küçük ve orta ölçekli Afgan şirketlerine gerekli donanımı vererek ihalelere katılmalarını sağlamak konusunda yetersiz kalıyor. Programa katılmak isteyen Afgan şirketlerin kapasitesini geliştirecek projeler yapılırsa Afgan özel sektörüne olan güven de artacaktır.

Afganistan'daki özel sektör:

- *Sivil toplum ve iş dünyasının içinde yer aldığı bir lobi oluşturarak Afganistan'ın uluslararası marka değerini arttırmalı. Özellikle ABD ve uluslararası yardımların kesintiye uğradığı bugünlerde Afganistan, hakkındaki olumsuz izlenimleri dengelemek için ekonomik ve kültürel başarı hikâyelerini ön plana çıkarmalı. Amerikan halkı ve siyasetçilerinin Afgan hükümeti hakkında şüpheleri olsa da Afganların başarılı girişimcilik öykülerine olumlu tepki verme ihtimalleri yüksek.*
- *İş insanları Jirga'sı (konseyi) oluşturup, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerini göz önünde bulunduran gerçekçi bir ulusal kalkınma planı hazırlamalı. Bir iş insanları derneği, başarılı girişimcilerin kaynaklarını ortaklaştırdığı bir mecra olabilir. Yazılacak ulusal plan, gelecek vadeden sektörler için bir vizyon ortaya koymalı ve iç piyasayı geliştirmek için strateji belirlemeli. Plan, tüm ekonomik sektörleri içine alan bir toptan paket olmamalı, Karzai hükümetinin inisiyatifini beklememeli ve ülkeye bugün giren kalkınma yardımların devam edeceğini varsaymamalı.*

***

the Hollings Center
for international dialogue

Hollings Center, Amerika Birleşik Devletleri ile nüfuslarının çoğunluğu Müslüman olan Orta Doğu, Kuzey Afrika, Güney Asya, Avrasya ve Avrupa ülkeleri arasında diyalogu güçlendirmek amacıyla kurulmuş, kar amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur.

Merkez, amacı doğrultusunda, uluslararası meseleleri ele alan ve kanaat önderleri ve konu uzmanlarını bir araya getiren diyalog toplantıları düzenler. Merkezi Washington, D.C.'de olan Hollings Center'ın İstanbul'da da bir temsilciliği bulunmaktadır. Kurum tüm ana programlarını, uluslararası toplantılar için ideal bir buluşma merkezi olan İstanbul'da gerçekleştirir.

Hollings Center'ın misyonu, tarihçesi ve fon kaynakları hakkında daha detaylı bilgi için:

<http://www.hollingscenter.org/turkce>

info@hollingscenter.org